

Atf / Citation

DELEN, M. (2024). "Türkülerde Yaratıcı Tasavvuru". *Gazi Türkiyat*, 35: 295-311.

Geliş / Submitted 07.07.2024

Kabul / Accepted 31.10.2024

DOI 10.34189/gtd.35.015

TÜRKÜLERDE YARATICI TASAVVURU

The Conception of God in Turkish Folk Songs

Mahmut DELEN*

Öz

Müzik coğrafyasında konu edilebilecek en önemli türlerden biri de halk müziği ürünleridir. Çünkü halk müziği eserleri, yalnızca halkın kültürel üretimlerini ortaya koymakla kalmayıp, oluşturulduğu coğrafyanın her türlü özelliğini de bünyesinde barındırmaktadır. Halk müziği verimleri içinde yer alan türküler ise Türk coğrafyasının önemli kültürel özellikleri ile beraber din algısını da ortaya koymaktadır. Araştırmada söz konusu din algısının oluşmasında en önemli unsur sayılan yaratıcı tasavvuru ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi kullanılmıştır. Öncelikle TRT repertuarında bulunan türküler taramaya tabi tutulmuştur. Tarama sonrasında ise türkülerde yer alan yaratıcı algısı, içerik analizi ile anlaşılmıştır. Tarama ve analizlerin neticesinde yaratıcıya 19 farklı şekilde hitap edildiği tespit edilmiştir. Yaratıcı tasavvuru olarak adlandırılan kategorinin altında ise toplam 17 kod oluşmuştur. Bu kodlar, Türk insanının yaratıcıyı türkülerinde nasıl tasavvur ettiğini ortaya koymuştur. Söz konusu kodlardan hareketle yapılan analizlerde, türkü yakıcısı olan Anadolu insanının türkülerde dahi vahye ve dinî metinlere dayanan bir düşünceyi ortaya koymaya gayret ettiği; bunun yanı sıra sufi geleneğin de türkülere pek çok unsuru ile yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Türkü, Din, Yaratıcı, İslam.

Abstract

One of the most important genres that can be subject to music geography is folk music products. Because folk music works not only reveal the cultural productions of the people but also incorporate all kinds of characteristics of the geography in which they are created. Folk songs, which are among the folk music products, reveal the perception of religion along with the important cultural characteristics of Turkish geography. The research tried to demonstrate the imagination of the creator, which is considered to be the most important element in the formation of this religious perception. For this purpose, descriptive content analysis from qualitative research methods was used. Firstly, the folk songs in the TRT repertoire were subjected to scanning. After the scanning, the perception of the creator in folk songs was analysed by content analysis. As

* Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Tokat/TÜRKİYE. mahmut.delen@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7332-6971

a result of the scanning and analyses, it was found that the Creator was addressed in 19 different ways. A total of 17 codes were formed under the category called creator perception. These codes revealed how Turkish people envisage the creator of folk songs. The analyses based on these codes led to the conclusion that Anatolian people, who are the burners of folk songs, endeavour to reveal an idea based on revelation and religious texts even in folk songs; in addition, Sufi tradition is reflected in folk songs with many elements.

Keywords: Folklore, Turkish Folk Songs, Religion, God, Islam.

GİRİŞ

Türk halk edebiyatı alanında türlerin ayrımı konusunda tam bir mutabakata varmak mümkün değildir. Kaya'ya göre âşık edebiyatı bir tarafa bırakılırsa halk edebiyatı ürünlerinin tamamı anonim edebiyat içinde mütalaa edilmelidir (2020a: 81). Bu konuda Gariboğlu'nun (1969) sınıflandırması ile türkülerin içinde bulunduğu halk edebiyatı sahasının daha görünür hâle getirildiği söylenebilir. Buna göre halk edebiyatı, sanatçısı belli olan ve sanatçısı belli olmayan verilere göre ikiye ayrılır. Sanatçısı belli olmayan halk edebiyatı verilerine *ortak halk edebiyatı* denirken, üreticisi belli olan üretilere *sanatçısı belli halk edebiyatı* denir.

Ortak halk edebiyatı nazım türleri içinde zikredilen ve sözlü halk kültürünün en önemli ifade şekillerinden biri olan türküler ise toplumun acıları, sevinçleri, kahramanlıkları gibi pek çok his ve özelliğini bünyesinde barındırması ile öne çıkar (Bayoğlu 2014: 171). Bu hususiyetlerin yansımaları Atmaca (2020: 138) şu şekilde ifade etmiştir:

“Türkü yakmak her ne kadar da bestelemeye yakın olarak kabul edilse de duygu yoğunluğu bakımından farklılık gösterir. Beste yapılırken bir başka türkünün müziğine benzememesi için notaya alındıktan sonra müzik eşliğinde söylenmektedir. Türkü yakmak ise daha önce var olan bir türkünün müziği üzerine söz giydirmektir. Bunun adına bir hava üzerinde ya da makam üzerinde söylemek de denmektedir. Türkü, ilk önce insanın yüreğinde kaynar sonra sese dönüşür. Bu sesin içtenliği, sözlerin anlamı, dinleyeni ne kadar etkilerse yakılan/söylenen türkü de o kadar geniş kitlelerce beğenilerek dinlendiği ve icra edildiği bilinmektedir”.

Bölgeden bölgeye çeşitliliği çok olan türlerin başında türküler gelmektedir. Hikâyesi birbirine benzediği hâlde sözleri ya da ezgileri farklı olan türkülere rastlandığı gibi ezgileri birbirine benzemesine rağmen hikâyesi ya da sözleri farklı olan türküler mevcuttur. Bu durumlarda, Fransızca *variante* kelimesinden gelen varyant terimi yerine çatal türküler kavramı da kullanılmaktadır (Akyıldız 2020: 245). Araştırmaya konu edilen türkülerde de çok sayıda varyant türküye rastlanmıştır. Varyant türküler ve âşık edebiyatı kapsamında değerlendirilen eserler haricinde kalan repertuar türkülerinin analiz edildiği bu çalışmada ise TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, çalışma materyali olarak belirlenmiştir. Araştırmanın problem cümlesi olarak, türkülerde Anadolu insanının yaratıcıya seslenişte hangi isimleri tercih ettiğinin belirlenmesi ve tercih ettiği yaratıcı isimleri ile yaratıcıyı nasıl algıladığının belirlenmesi ifade edilebilir. Bu şekilde araştırma kapsamında türkülerde yer alan

yaratıcı tasavvurunun kaynakları ve ilham noktaları ele alınmaya çalışılmış, ortaya çıkan verilerin dinî literatür ile uygunluğu tartışılmıştır.

Bahsi geçen amaçla TRT repertuarında bulunan tüm uzun hava ve kırık hava eserleri, yaratıcının nasıl tasavvur edildiğini ortaya koymak için betimsel içerik analizine tabi tutulmuştur. Betimsel içerik analizinde elde edilen bilgiler, doğru ve sistematik şekilde ortaya konulmaktadır. Bunu yapmaktaki gaye ise odaklanılan bilgilerin yorumlanması ve sonuçların açık bir şekilde belirtilmesidir (Ültay vd. 2021: 190). Betimsel içerik analizi ile türkülerde yer alan yaratıcı algısı yorumlanmıştır. Söz konusu türkülerden oluşan örneklem, bağlamların farklılaşmasına göre belirlenmiş; araştırmanın hacmi göz önüne alınarak her kod altındaki tek bir kullanım özelliği için bir türkü örnek olarak verilmiştir.

1. TÜRK HALK MÜZİĞİ

Türk halk müziği, Hunlardan beri gündelik hayata dair pek çok konuyu işleyen eserler ortaya konulan bir tür olmuştur (Erol 2012: 7). Halkın yaşantısının ortaya konulduğu Türk halk müziği, Türk toplumu farklı uluslar ile yakın ilişkiler kurdukça yalnızca Türklerin değil diğer etnisitelerin ve kurumsallaşmış yapıların tecrübesini de gün yüzüne çıkarma konusunda aracılık rolü üstlenmiştir. Çok uluslu bir devlet olan Osmanlı Devletinde doruk noktalara ulaşan bu nitelik, Gürdal (2010: 17) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Osmanlı Müziği bir sentezdir. Tarihin birçok zenginliğini içinde taşır. Türklerle birlikte yaşayan Bizans, Rum, Acem, Arap, Yahudi, Ermeni gibi azınlıklarca da paylaşılarak birlikte oluşturulmuş ve Osmanlı saray okulunda, Enderun’da en parlak devrine erişmiştir. Sarayın devleti sadece askerî ve siyasi alanda değil, sanat ve fikir alanında da idare ederek destekleyişi, Osmanlı öncesindeki diğer Türk devletlerinden gelme bir gelenektir. Ülkenin en ileri fikir ve sanat adamlarını toplayan, besleyen ve barındıran hep saray olmuştur”.

Yukarıda ifade edildiği üzere Türk devlet yönetimlerinin sanata olan himayedarlığının yanı sıra Türk tarihinin durağan olmayışı ve Türklerin geniş bir coğrafyaya yayılarak pek çok devlet kurmasının da Türk halk müziğine bağlı söz konusu hazineyi geliştiren en önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir (Eroğlu 2020: 174). Türkler böylece yaşadıkları coğrafyalar ile bütünleşerek, tabiatla birlikte paylaştıkları bütün unsurları, halısında, kiliminde, eşğinde, beşğinde, hanında, hamamında, oyasında, nakışında, manisinde işlediği gibi müziğinde de bir motif olarak kullanır (Aytaş 2013: 65).

2. TÜRKÜLER

Türkülerin oluşması ve seslendirilmesi, tüm halkı doğumdan ölüme kapsayan geniş bir icra ortamı içinde şekillenir. Türküler, toplumu derinden etkileyen olaylar ve durumlar sonucunda oluşup halkın ortak malı olabildiği gibi bireysel duygulanımların sonucunda da meydana gelebilir. Doğumundan henüz sonra

annesinden dinlediği ninnilerle türküyle tanışan birey, gençlik döneminde duygularını aşk türküleriyle dile getirirken varlığının sonuna geldiğinde ise bir türkü formu olan ağıtlarla uğurlanarak türkülerle yoğrulmuş hayatına veda eder (Bülbül 2017: 199). Türküler, Türk halkının hayatını her yönü ile kuşatan, çevresine ve sonraki nesillere ruh hâlini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı olayları yansıttığı eserlerdir. Hece ölçüsüyle ve bir veya dört dizeli ana bölümlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen türküler, manzum ve ezgili olarak ortaya konması ile anonim ürünler içinde yer alan müstesna bir halk verimidir (Kaya 2020b: 6). Türkülerin toplumsal faydalarının yanı sıra bireysel faydaları da söz konusu edilmektedir. Örneğin türküler, kendisini dinleyen insanlar için ufuk açıcı olduğundan dinleyen hayal gücünü geliştirmekte ve duygu dünyasında derin izler bırakmaktadır (Sidekli ve Coşkun 2014: 31). Özbek (1994: 63)'e göre:

“Türküler, insanoğlunun başına gelen olayları, bunun toplum içindeki iz ve akislerini, aşk, hasret, gurbet gibi yeryüzünün ortak duygularını, mertlik ve kahramanlık gibi millî karakteri, tarihî olayları konu alan bir kültür hazinesidir”.

Özetle türküler, Türk insanının tüm hâllerinin ifade edilme aracı olarak ifade edilebilir. Kültürün her türlü izi, türküler içerisinde kendisine yer bulur. Ortaya çıkış kaynağı halkın zihni ve duyguları olan türküler, günümüzde Türk kültürünün aynası olarak değerlendirilmektedir.

3. TÜRKÜLERDE YER ALAN YARATICI TASAVVURUNA DAİR İFADELER

Türkülerde kendine yer bulan yaratıcı tasavvurunun anlaşılması için yapılan bu araştırma kapsamında türkü repertuarında gerçekleştirilen taramalarda türkü metinlerinde 19 farklı şekilde yaratıcıya seslenildiği görülmüştür. Bu isimler, alfabetik olarak şu şekilde sıralanmıştır:

Tablo 1: Türkülerde Yer Alan Yaratıcıya Seslenme İfadeleri

Türkülerde Yer Alan Yaratıcıya Seslenme İfadeleri	
1	Allah
2	Çalab
3	Gafur
4	Hak
5	Hallak-ı Âlem
6	Huda
7	Kadir-i Mutlak
8	Kudret
9	Mabud
10	Mevla
11	Padişah
12	Rabb

13	Rahman	
14	Rahim	
15	Settar	
16	Sübhan	
17	Tanrı	
18	Yezdan	
19	Yaradan	

Tabloda yer alan isimlerle yaratıcıya seslenen türkü yakıcıları, eserlerinde söz konusu isimleri yer yer bir arada da kullanmışlardır. Kullandıkları isimlerle yaratıcının çeşitli özelliklerinden bahseden kişilerin dizelerinden hareketle “Türkülerde Yer Alan Yaratıcı Tasavvuruna Dair İfadeler” kategorisi altında yaratıcı tasavvuru olarak nitelenen 17 kod oluşturulmuştur. Bu kodlar aşağıdaki tablonun ardından çeşitli örnekleri ile başlıklandırılarak sıralanmıştır:

Tablo 2: Türkülerde Yaratıcı Tasavvuru

Türkülerde Yer Alan Yaratıcı Tasavvuru		
1	Temennilere Karşılık Veren, Dualara İcabet Eden Yaratıcı	
2	Kullarına Adaletle Yaklaşan Yaratıcı	
3	Koruyan, Kollayan, Gözeten Yaratıcı	
4	Kulu ile Birlikte Olan, Tek ve Ortaksız Yaratıcı	
5	Hükmüne Boyun Eğilen Yaratıcı	
6	Nimet Veren, Rızka Kefil Olan Yaratıcı	
7	Her Varlığın Tapındığı, Her İşi Çekip Çeviren, En Güzeli İle Yaratan Yaratıcı	
8	Yol Açan, İzin Veren Yaratıcı	
9	Mümin Kişinin Kalbinde Olan Yaratıcı	
10	Doğrudan Şaşmayana Yardımcı Olan Yaratıcı	
11	Her Şeyi Gören, Tüm Olanlara Şahitlik Eden Yaratıcı	
12	Yardımcının Geleceğinden ve Merhametinden Umut Kesilmeyen Yaratıcı	
13	Zulme Uğrayanın İntikamını Alan Yaratıcı	
14	Korkulan Akıbetlerden Kendisine Sığınılan Yaratıcı	
15	Yapıp Ettiklerine Akıl Erdiremeyen Yaratıcı	
16	Emredici, Kural Koyucu Yaratıcı	
17	Her Şeye Gücü Yeter Yaratıcı	

3.1. Temennilere Karşılık Veren, Dualara İcabet Eden Yaratıcı

Yârinin yüzünü tekrar görmeyi dileyen âşık, isteğinin gerçekleşmesini Tanrı’dan bekler. Başka bir âşık da Hudâ’dan canını almadan evvel yârine kavuşmayı diler:

“Tanrı’dan diledim bu kadar dilek

O yârin yüzünü bir daha görek” (TRT 2006: 736).

"Beni yâre kavuşturun

Huda canım almadan" (TRT 2006: 10).

Sevdiğine güneşin zarar vermesinden dahi endişe duyan âşık, Tanrı'dan bulutları aracılığı ile koruma talep eder:

"Tanrı'm bir bulut gönder

Yarıma gölge ola" (TRT 2006: 469).

Tabiata bakarak kendisini de tabiatın bir parçası olarak hisseden türkü yâkıcısı, evladı olmayanlara evlat verecek olanın da Allah olduğunu bilir:

"Ağ keçî gelmiş de oğlağın ister

N'olur Allah n'olur bir oğlan göster

Oğulsuz gelini kınar mı eller" (TRT 2006: 7).

Dertlerin dermanı Allah'tandır. Zor durumlardan kurtulmak isteyenler de yalnız ondan medet umarlar:

"Aldı bu sinemi dert ile sızı suna gelin ağlama

Dilerim Allah'tan kurtarsın bizi derdi güzel ağlama" (TRT 2002: 8).

Canından endişe eden kişinin sığınağı ve şifa umudu da Yaradan'dır:

"Hüseynik'ten çıktım şehir yoluna

Can ağrısı tesir etti koluma

Yaradan'im merhamet et kuluna" (TRT 2006: 471).

Âşık, sevdiğine ulaşmak için yolları aşmaktan yana umutsuzdur. Yolları aşmak için Yaradan'ın onu uçurup sevdiğine vardırmasını diler:

"Dertli kerem der ki var ömür geçir

Elinizde kadeh onlara içir (of)

Hey Yaradan beni havadan uçur

Göreyim Aslı'mı sen kerem eyle (beyler sen kerem eyle)" (TRT 2006: 277).

Sevenlerin kavuşmasına kullar engel olmak istese de Hak'tan bu konuda yardım istenir:

"Altun tabakta bal var

Oğlan neneme yalvar

Nenem sene kız vermez

El kaldır Hakk'a yalvar" (TRT 2006: 38).

Peygamberine kavuşmak isteyen ümmetin özleminin çaresi de yaratıcıdan beklenir:

“(aman) Günahım çoktur (da) gözüüm dolar yaşınan (ey)

Gece gündüz sinemi (oy oy) döverim daşınan (ey)

Ya Rabb'im sen habibine bağışla (ey ey)

Rahim'sin Rahman'sın kalma noksana (ey)” (TRT 2002: 173).

Evladından ayrılan ebeveynin yüzü gülmez olmuştur. Tek çare ise bu derdin dermanının yaratıcı tarafından bildirilmesidir:

“Kadir Mevla'm güldür yüzümü güldür

Bu derdin dermanı ney ise bildir

Yavrumdandan ayrıldım tam yedi yıldır

Acı bana Mevla'm yüzümü güldür” (TRT 2006: 519).

Sağlığı bozulan, yara alan ve iyileşemeyen de şifayı yalnızca yaratıcıdan beklemektedir:

“Yarelendim böyle birçok yerimden

Kurtar beni Rabb'im azap selinden” (TRT 2002: 103).

İnsanların istekleri bir yana dursun, hayvanlar dahi isteklerini Yaradan'a arz etmektedir:

“Canım kırat gözüüm kırat

Acep bağılı durur m'ola

İsmarlasam şol güzele

Yemin suyun verir m'ola

Gargıya benzer kulağı

Yaradan'dandır dileği

Ab u zemzemden sulağı

Sarhoş sarhoş yörür m'ola” (TRT 2006: 200).

3.2. Kullarına Adaletle Yaklaşan Yaratıcı

Tanrı'nın kulları arasında güzel/çirkin ayrımı yapmadığı, herkesi kulu kabul eden bir adaletle hükmettiğini ifade eden âşık, güzele şöyle seslenir:

“Seni güzel beni çirkin yaradan

O Tanrı'nın kulu ben değil miyim?" (TRT 2002: 74).

Allah'ın kullarına karşı bakışının adil olmasından hareketle kimsenin kimseden üstün olmadığını söyleyen âşık da sevdiğinin kibrine karşı şu şekilde çağrıda bulunur:

"Seni beni bir Allah'tır yaradan

Gel kız büyüklenme güzelim deyu" (TRT 2002: 105).

3.3. Koruyan, Kollayan, Gözetten Yaratıcı

Allah, nazardan, kötü bakıştan koruyacak olandır:

"O alma yanağı billur bukağı

Allah Allah bed nezerden selamet eyle" (TRT 2002: 3).

"Nazardan korusun Yaradan bizi

Beri gel beri gel yosmanın kızı" (TRT 2006: 221).

Sevdalık çekenleri gözetecek olan da Yaradan'dır:

"Biz hepimiz üç kardaş da

Ben ayrı anadanım

Sevdalık çekenleri de

Sen gayır Yaradan'ım" (TRT 2006: 167).

Sevdiğinin güzelliğinin esirgenmesi de yaratıcıdan beklenir:

"(yar zeynep) Bu kaş bu göz sendedir

(yar zeynep) Esirgesin Yaradan" (TRT 2006: 146).

3.4. Kulu ile Birlikte Olan Tek ve Ortaksız Yaratıcı

Selam vermenin halk kültüründeki yeri ve öneminin Tanrı buyruğundan geldiği şeklinde yorumlanabilecek ifadelerde selam, insana değil Tanrı'ya ait bir kavram olarak nitelenir:

"Verirsen alırım da sevdiğim Tanrı selamı

Selam Allah'ındır da kelamı ver" (TRT 2002: 44).

Bir olan Allah, âlemlerin mutlak hükümdarıdır:

"Allah birdir peygamber hak

Rabb'in âlemi mutlak" (TRT 2006: 8).

3.5. Hükmüne Boyun Eğilen Yaratıcı

Allah'ın emri olan işlere karşı durmak imkânsızdır. Ölüm de Allah'ın emridir ve karşı durmak mümkün değildir:

*“Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmasaydı”* (TRT 2006: 8).

Hudâ'nın yazgısının karşısında elinde bir kudret olmadığını söyleyen kişi de şöyle hayıflanır:

*“Huda'm bele yazıptı
Menim elimde ne var”* (TRT 2006: 86).

Kararından dönülemeyen işlerin kati oluşu da Yaradan'dan gelen emir ile bağdaştırılır:

*“Boğazköy derler ki ulu harman
Atlıyı görünce galmadı derman
Çalap'tan mı geldi de vur emri ferman?”* (TRT 2002: 171).

3.6. Nimet Veren Rızka Kefil Olan Yaratıcı

Allah, insanları türlü türlü yaratmış, aralarında ayırım yapmamıştır:

*“Kimi molla kimi derviş
Allah bize neler vermiş”* (TRT 2006: 135).

Kısmetinin başkasına gittiğini düşünse de kul, yine de Hudâ'dan umudunu kesmez:

*“Bizim kısmet yad ellere (yar yar yar yar) verildi (of)
Kısmetimi veren Huda kerimdir (yar ey ey yar ey)”* (TRT 2006: 202).

Dünyadaki nimetlere meyli olmayan kişi, kullara minnet eylemez. Zira rızkının Hudâ'dan geleceğine inanır. Yaradan, insanın rızkına kefil olduğu gibi diğer canlıların rızkına da kefilidir. Atı ile yolculuk yaparak onunla dertleşir gibi konuşan kişi, bu gerçeği atına da anlatmak ister:

*“Kıratım kalk gidelim de harap haneden
Yemini kestireyim eğri kuleden
Herkesin kısmetini verir Yaradan”* (TRT 2002: 127).

Düşkünün yardımı da Hak'tan gelecektir:

“Garibim döndüm şaşkına

Hak yardım etsin düşküne" (TRT 2006: 350).

3.7. Her Varlığın Tapındığı Her İşi Çekip Çekiveren En Güzeli İle Yaratan Yaratıcı

Dağlara dumanın yakışması gibi tabii olan mümindeki imandır. Bu muntazam düzen için Allah'a şükür edilmesi icap eder:

"Ey erenler akıl fikir eyleyin

Dağlara da duman ne güzel uymuş

Yaradan Allah'a şükür eyleyin

Mümine de iman ne güzel uymuş" (TRT 2006: 350).

Her işe kadir olan yaratıcı, yeri ve göğü en güzel şekilde yaratmıştır. Türkülerdeki söz konusu kullanımlar, Bakara suresinin 29. ayeti ile de paralellik gösterir:

"Aldırdım nazlı yâri elimden

Hele yeri göğü Yaradan'a şükür eyledim" (TRT 2002: 171).

"(oğul) Yaradan var

Gardaş yeri göğü yaradan var yar" (TRT 2002: 147).

Sevdiğinin güzelliğini metheden kişi, Yaradan'ın bu güzelliği överek yarattığını zikreder:

"Görmedim âlemde bir benzerin ey güzel

Öğmüş de yaratmış Yaradan ta ezel

Böyle boy böyle bos bu ince bel beyaz el" (TRT 2006: 423).

Canlı cansız herkes ve her şey, yaratıcının çekip çevirmesi ve yaratımı ile tabiatına göre hayat sürmektedir:

"Benim adım dertli dolap

Suyum akar yalap yalap

Böyle emreylemiş çalap

Derdim vardır inilerim" (TRT 2006: 136).

Gülün renginin güzelliği dahi yaratıcının kudreti ile olabilmıştır:

"Âşıklar ismini getirir dile

Mevlam irenk vermiş kırmızı güle (of)" (TRT 2006: 277).

Uzun servileri güzel biçimde oluşturan da yaratıcının kudretidir:

"Yeni cami önünde bir uzun selvi

Selvinin dalları kudretten telli" (TRT 2006: 790).

Kaşın gözün güzelliği de yaratıcının kudretini göstermektedir. Ayrıca "Kadir" olan Allah'ın her şeye gücü yettiği gibi bu eşsiz güzelliği yaratmaya da gücü yetmektedir:

"Şu cerenin sulakları yokuşlu (yar yar)

Kaşı gözü gudureten nakışlı

Kurumu da erkek keklük bakışlı (yar yar)" (TRT 2002: 171).

Her yaratılan kulluk ederken türkü yakıcısının bundan geri kalması beklenmemelidir:

"Bendelik eyler cümle mevcudat

Ben de kulluğa sultana geldim" (TRT 2006: 56).

Her yerde olan mabut, her varlığın tapındığıdır:

"Gece gündüz durmaksızın

Yoluna revanım senin

Her yerde hazır nazırsın

Sensin mabudu cümlelerin" (TRT 2006: 187).

3.8. Yol Açan, İzin Veren Yaratıcı

Sevdiğini göremeyen âşık, Allah'ın yardımı ve izni ile önündeki sene sevdiğini görmeyi umar. Türküde ortaya konan söz konusu itikat, "İnşallah" şeklinde Anadolu insanının ağızında yer alan kullanım esasına Kur'an-ı Kerim'den bulunan dayanağı da içermektedir. Bu konuda Kehf suresinin 23. ve 24. ayetlerinden ilham alındığı dile getirilebilir. Bahsi geçen ayette şöyle buyurulmaktadır: "Allah izin verirse' demeden hiçbir şey için, 'Şu işi yarın yapacağım' deme! Unuttuğun takdirde rabbini an ve 'Umarım rabbim bana, doğruya bundan daha yakın yolu gösterir' de" (DİB 2019: 311).

"Gelemedim Emine'm da

Memlekete bu sene

Allah izin ederse

Allah izin verursa oy

Gelirum yeni sene" (TRT 2006: 385).

Sevdiğini görmek için Yaradan'dan izin isteyenler kadar Allah'ın vaadine ulaşmak için onun yolunda can vererek şahadet mertebesine erişmeyi dileyenler de Allah'tan şehitliği ister:

"(ah) isterdim hayatda düşmanla savaş

Milletime kurban olaydı bu baş
Nasip değilmiş şehitlik kardaş
İmanım niyetim bana kâfidir" (TRT 2006: 156).

3.9. Mümin Kişinin Kalbinde Olan Yaratıcı

Yaradan'ın evi, türküde müminin gönlü olarak tarif edilir. Söz konusu inancın kökeninde kutsi hadis olarak bilinen "Ben yerlere ve göklere sığmadım, ancak mü'min kulumun kalbine sığdım." ifadesinden ilhamla söylendiği ifade edilebilir. Bunun dışında Kaf suresinin 16. ve 17. ayetinde buyurulan "İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptıklarını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız." (DİB 2019: 555) ifadeleri ile de tenasüp oluşturduğu dile getirilebilir:

"Dil beyt-i Huda'dır onu pak eyle sıvadan
Kasrına nuzul eyler ol sultan gecelerde" (TRT 2006: 350).

Sözden öteye geçemeyenler de bu hakikati fark etmekten uzaktır:

"Elbette o dil beyt-i nazargah-ı Huda'dır" (TRT 2006: 68).

Özetle Hak, kulunun gönlünün içine sığandır:

"Hatayı'm hal çağında Hak gönül alçağında
Yüz bin Kâbe yapmazsa bir gönül alçağında" (TRT 2006: 185).

3.10. Doğrudan Şaşmayana Yardımcı Olan Yaratıcı

Hudâ, doğrudan şaşmayana yardımcı olur:

"Yardımcın Huda'dır doğrudan şaşma
(ah) Her yüze gülene sırrını açma" (TRT 2006: 140).

Hâlini âlemlerin sultanına açan kişinin kula ihtiyacı olmayacaktır:

"Kâtibam geldim cihana
Çok şükür olsun Süphan'a
Halin arz eyle sultana
Mînnet etme kula gardaş (uy aman aman ey)" (TRT 2006: 672).

3.11. Her Şeyi Gören, Tüm Olanlara Şahitlik Eden Yaratıcı

Gözlerinde yaş kalmayan aşğın durumuna Hudâ şahittir:

"Yaş kalmadı şahittir Huda didelerimde
Topraklara seni gömmek varmış şu zavallı kaderimde" (TRT 2002: 17).

Ayrılığın derdi aşığın belini bükmiştir. Her şeyi bilen Yaradan, elbette aşığın bu hâllerini de bilir:

“Bu ayrılık yaman büktü belimi

Yaradan hak sen bilirsin halimi” (TRT 2006: 399).

“Altını sarraf bilir

Güzeli saran bilir

İkimizin derdini

Ancak Yaradan bilir” (TRT 2006: 38).

Padişah metaforu ile ifade edilen Yaradan, her şeyi birbirinden ayırarak gözler:

“Padişahım Yaradan

Okur ağdan karadan” (TRT 2002: 185).

3.12. Yardımının Geleceğinden ve Merhametinden Umut Kesilmeyen Yaratıcı

Gönlünü Hudâ'nın nurundan uzaklaştırmadan ümit taşımayı kendisine telkin eden kişinin sözleri, Yusuf suresinin 87. ayetinde yer alan “Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin.” (DİB 2019: 257) buyruğu ile uygunluk oluşturan biçimde türkiye şöyle yansır:

“Lütfi ya sen kesme ümit Huda'dan

Ayırma gönlümü nur-i Huda'dan” (TRT 2002: 40).

Bir nasibinden alıkonan kulu Allah daraltmayacak, kendisine elbet başka bir kapı açacaktır:

“Ağlama naçar ağlama

Gündür geçer ağlama

Bu kapıyı örten Huda

Bir gün açar ağlama” (TRT 2002: 138).

İşlenen kusurlara karşı Yaradan'ın hoşgörüsüne sığınılır:

“Dargınlık getsin aradan

Hoş görsün bizi yaradan” (TRT 2006: 350).

Topraktan yaratılmanın emri Hak'tan gelmiştir. Allah'ın rahmeti tükenmeyeceği için ondan hiçbir zaman umut kesilmez:

“Cümle canlı hep topraktan

Varolmuşdur emir haktan

Irahmeti hep Allah'tan

Tükenmez rahmet deryası” (TRT 2006: 33).

Geceleri af umudu ile ibadet edenler, Rahman’dan merhamet umarlar:

“Gafltle uyumak ne reva abd-ı hakire

Şefkatle nida eyleye Rahman gecelerde” (TRT 2006: 350).

Her şeye kadir olan Mevla’dan umut kesilmemesi gerektiği de salık verilir:

“Yayladan gel allı gelin yayladan

Kesme ümidini kadir Mevla’dan, kadir Mevla’dan” (TRT 2006: 519).

Kul kusurlu olsa da âlemlerin padişahından umut kesilmez:

“Ey rahmeti bol padişah

Cürmüm ile geldim sana” (TRT 2006: 352).

“Gerçi kesel fisk u fücür

Ayb u zeel çok hem kusur

Lakin senin adın Gafûr

Cürmüm ile geldim sana” (TRT 2006: 352).

3.13. Zulme Uğrayanın İntikamını Alan Yaratıcı

Çektiği sıkıntıların kaynağını sevdiği olarak gören âşık, kendi özünde sevdasından başka bir şey kalmadığını zikrederek Yaradan’ın bu hâlinin intikamını alacağını söyler. Bu söylem ile türküde Allah’ın “Müntakim” ismine atıfta bulunduğu öne sürülebilir:

“Aman aman intikam alır senden seni beni yaradan aman

İşte gönlüm işte kalbim işte sen ben çıkayım aradan” (TRT 2002: 162).

Düşmanlarından zulme uğrayan kişinin umudu da intikamın Yaradan tarafından alınarak adaletin sağlanmasıdır:

“Şu elin sitem sözleri sıyrıyor içimi

Günah benim değil amma ben bilirim suçumu

Yaradan’ım alıverir düşmanımdan suçumu” (TRT 2006: 804).

3.14. Korkulan Akıbetlerden Kendisine Sığınılan Yaratıcı

Korkulu bir rüya görerek rüyasındaki akıbete uğramaktan korkan kulun sığınağı yaratıcıdır:

“Beş gün evvelinden düşünüyü gördüm

Yaradan Mevla’ya sığındım durdum” (TRT 2002: 107).

Dünyanın dertlerinden acılar içinde kavrulanlar da Yaradan'a sığınır:

"Feleğin elinden yandık nara biz

Yaradan Süphan'e kaldı çaremiz" (TRT 2002: 196).

3.15. Yapıp Ettiklerine Akıl Erdirilemeyen Yaratıcı

Yaradan'ın sırlarına akıl erdirilemezdir. Bu hususta tasavvufi bir kavram olan hayret makamına atıfta bulunulduğu dile getirilebilir. Erkal'ın çalışmasında hayret kavramı tasavvufi bakış açısı ile şöyle tanımlanmaktadır: *"Hayret, Allah hakkında hırslı olmakla, ümitsiz olmak, aynı şekilde korku ve rıza, tevekkül ve recâ arasında bir duraktır. Divan şiiri terminolojisinde sâlik olan âşîğin hayret makamından sonra ulaşmak istediği ana hedef ise cünûniyettir. Delilik, aynı zamanda aşktan dolayı aklı başından gidenin söylemleri içinde bir bilgelik veya tasavvufi anlamda ilahi bir yönelme de görülebilmıştır."* (2014: 215). Söz konusu düşüncelerin ışığında türküde şu şekildeki ifadelerin yer aldığı ifade edilebilir:

"Akıl ermez Yaradan'ın sırrına

Acep bilmem kime indi bu kurban (koç kurban)

Üç ayağı bağlı birisi boşa

İsmail Nebi'ye indi bu kurban (koç kurban)" (TRT 2006: 19).

Kula ancak yaratıcının işlerini seyredip, ondan ibret almak düşer:

"Seyreyle güzel Kudret-i Mevla neler eyler

Allah'a sığın Adl-i Taala neler eyler" (TRT 2006: 690).

3.16. Emredici, Kural Koyucu Yaratıcı

İnsanın nefesine hâkim olmaya çalışması, Yaradan emri doğrultusunda esas sayılır. Türküde bu bağlamda "Nefsini öldür ölmeden" denilerek tasavvufi literatürde önemli bir yer bulunan "Ölmeden önce ölünüz." Hadis-i Şerif'ine atıfta bulunulduğu dile getirilebilir:

"Topraktandır cümle beden

Nefsini öldür ölmeden

Böyle emretmiş Yaradan

Sen kalemsin ben uç muyum?" (TRT 2006: 135).

3.17. Her Şeye Gücü Yeter Yaratıcı

Kimse gücü yetiremeyeceği şeylere, ancak yaratıcının gücü yetmektedir:

"Seni benim elimden

Ancak alır Yaradan" (TRT 2006: 122).

Yaradan, yoktan var edendir. Kur'an-ı Kerim'de Fatır suresinin ilk ayetinde yer alan "Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir." (DİB 2019: 460) ifadeler ile uygun biçimde türküde geçen ifadelerin ardından başka bir dinî literatür atfı daha bulunmaktadır. Söz konusu atfı ile ise türküde "Gerçek hâlin sır edilmesi" kullanımı ile esasında Allah'ın "Settar" ismine çağrışımında bulunulduğu söylenebilir:

"O yokları var edene

Gerçek halim sır edene

Şükredelim Yaradan'a

Galkın semaha dönelim" (TRT 2006: 350).

Mükemmellik ancak sonsuz kudret sahibinde bulunur:

"Sefili güllerin vardır emeli

Kudretli Yezdan'da buldum kameli" (TRT 2006: 152).

SONUÇ

Analizler neticesinde türkülerde toplam 19 farklı şekilde yaratıcıya seslenildiği tespit edilmiştir. Yaratıcının özelliklerinin ifade edildiği ve ondan çeşitli beklentilerin dile getirildiği söz konusu türkülerde Türklerin din anlayışı ile ilgili veriler ortaya çıkarılmıştır. Buna göre araştırmada pek çok türküde birbirinden farklı nitelermelerin ve isteklerin yaratıcıya dönük olarak dillendirildiği görülmüştür. Araştırmada ortaya çıkan önemli bulgulardan biri olarak, 19 farklı biçimde anılsa da yaratıcı algısının hiçbir ifadede birbirinden bariz farklılıklar içermemesidir. Bu durum, Türklerin yaratıcı tasavvurunun benzer nitelikler ortaya koyduğu düşüncesini oluşturmuştur.

Araştırmada yaratıcıya seslenilen 19 isim şunlardan oluşmuştur: *Allah, Çalab, Gafur, Hak, Hallak-ı Âlem, Hudâ, Kadir-i Mutlak, Kudret, Mabud, Mevla, Padişah, Rabb, Rahman, Rahim, Settar, Sübhan, Tanrı, Yezdan, Yaradan*. Bu isimler ile anılan yaratıcıyı tarif etmek için ise türkü yakıcıları çeşitli ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadelerden hareketle Türk insanının yaratıcıyı şu nitelikler ile tanıdığı sonucuna varılmıştır: "Temennilere Karşılık Veren, Dualara İcabet Eden Yaratıcı", "Kullarına Adaletle Yaklaşan Yaratıcı", "Koruyan, Kollayan, Gözeten Yaratıcı", "Kulu ile Birlikte Olan, Tek ve Ortaksız Yaratıcı", "Hükmüne Boyun Eğilen Yaratıcı", "Nimet Veren, Rızka Kefil Olan Yaratıcı", "Her Varlığın Tapındığı, Her İşi Çekip Çekiveren, En Güzeli İle Yaratan Yaratıcı", "Yol Açan, İzin Veren Yaratıcı", "Mümin Kişinin Kalbinde Olan Yaratıcı", Doğrudan Şaşmayana Yardımcı Olan Yaratıcı", "Her Şeyi Gören, Tüm Olanlara Şahitlik Eden Yaratıcı", "Yardımcının Geleceğinden ve Merhametinden Umut Kesilmeyen Yaratıcı", "Zulme Uğrayanın İntikamını Alan Yaratıcı", "Korkulan

Akıbetlerden Kendisine Sığınılan Yaratıcı”, “Yapıp Ettiklerine Akıl Erdirilemeyen Yaratıcı”, “Emredici, Kural Koyucu Yaratıcı”, “Her Şeye Gücü Yeter Yaratıcı”.

“Türkülerde Yer Alan Yaratıcı Tasavvuruna Dair İfadeler” kategorisi altında oluşan 17 kod vasıtası ile türkülerde yaratıcıyı tarif eden sözlerin İslam literatürüne aykırılık teşkil etmediği, Allah’ın sıfatları olarak tarif edilen vasıflara uygun olduğu ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra türkülerde sufi anlayışa uygun ifadelerin yer alması da Türk edebiyatının bir bütün olarak ele alınması gerektiğine dair kanaati güçlendirmiştir.

KAYNAKÇA

- AKYILDIZ, S. G. (2020). “Bir Türkünün Doğu Hikâyesi: Ay Deresi”. *Milli Folklor*, 16/127: 244-259.
- ATMACA, Ö. Ü. S. (2020). “Tenecioğlu Âşık Hüseyin ve Acem Kızı Türküsü Üzerine Bir Değerlendirme/An Assessment On Tenecioğlu Âşık Hüseyin and The Folk Song Acem Kızı”. *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 22: 136-149.
- AYTAŞ, G. (2013). “Şahin Motifli Türkülere Epistemolojik Bir Yaklaşım”. *Akademik Kaynak*, 1/2: 65-75.
- BAYOĞLU, A. (2014). “Erzurum’da Lavaş (Acem Ekmeği)”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53: 163-185.
- BÜLBÜL, A. E. (2017). *Türkülerdeki Yas Söyleminin Halkbilimsel Çözümlemesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİB: *Kur’an-ı Kerim Meâli*. 2019. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ERKAL, A. (2014). “‘Hayret’ten ‘Divâne’liğe Divan Şiiri”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* (9/12): 215-234.
- EROĞLU, A. H. (2020). “Geleneksel Türk İnanışları”. *Halk İnanışları El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 173-206.
- EROL, O. (2012). *Silifke Halk Oyunlarında Yer Alan Türkülerin Konuları – Silifke Türkülerindeki Motifler ve Semboller*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- GARİBOĞLU, K. (1969). *Edebiyat Bilgileri*. Ankara: Gariboğlu Yayınları.
- GÜRDAL, D. C. (2010). *Cumhuriyet Sonrası Kültürel Kurumsallaşma ve Türk Halk Müziğine Etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAYA, D. (2020a). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYA, D. (2020b). *Türkülerdeki Yanlıklar*. Sivas. <https://dogankaya.com › turk...Pdf>, 20.42 (08.09.2024)
- ÖZBEK, M. (1994). *Folklor ve Türkülerimiz*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SİDEKLİ, S., COŞKUN, İ. (2014). “Türkü: Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Bir Yaklaşım”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/1: 27-38.
- TRT: *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi* (C. 3). 2002. Ankara: Müzik Dairesi Başkanlığı.
- TRT: *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi* (C. 1-2). 2006. Ankara: Müzik Dairesi Başkanlığı.
- ÜLTAY, E., AKYURT, H., ÜLTAY, N. (2021). “Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi”. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10: 188-201.
- YAKICI, A. (2013). *Halk Şiirinde Türkü*. Ankara: Akçağ Yayınları.